

DAJEMY
DZIECIOM
SIĘ

dawniej
Fundacja
Dzieci
Niczyje

Identyfikacja przemocy i wykorzystywania seksualnego dziecka

Skrypt
dla uczestników
szkolenia

Fundacja Dajemy Dzieciom Się
ul. Walecznych 59
03-926 Warszawa
KRS 0000204426
NIP 113-07-25-676

fdds.pl
edukacja.fdds.pl

Tekst publikacji jest dostępny na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska.
Tekst licencji dostępny jest na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>.
Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Fundacji Dajemy Dzieciom Się.

Spis treści

Charakterystyka krzywdzenia dzieci	3
Czynniki ryzyka krzywdzenia dzieci.....	5
Niespecyficzne objawy krzywdzenia dzieci	6
Problem tzw. „rodzica niekrzywdzącego” w rodzinie przemocowej/kazirodczej.....	7
Rozmowa z dzieckiem	7
Literatura i materiały dodatkowe.....	10

Charakterystyka krzywdzenia dzieci

Definicje:

Krzywdzenie dzieci to każde działanie lub bezczynność jednostki, instytucji lub społeczeństwa jako całości i każdy rezultat takiego działania, lub bezczynności, które deprecjonuje prawa i swobody dzieci i/lub zakłóca ich optymalny rozwój

(D. G. Gill)

Przemoc fizyczna wobec dziecka to taka przemoc, w wyniku której dziecko doznaje faktycznej fizycznej krzywdy lub jest nią potencjalnie zagrożone. Krzywda ta następuje w wyniku działania, bądź zaniechania działania ze strony rodzica lub innej osoby odpowiedzialnej za dziecko, lub której dziecko ufa, bądź która ma nad nim władzę. Przemoc fizyczna wobec dziecka może być czynnością powtarzalną lub jednorazową.

(WHO 1999)

Przemoc jest działaniem intencjonalnym, mówimy o niej w sytuacji, gdy szkoda nie powstała w sposób przypadkowy. Nie oznacza to, że celem rodzica, czy innego sprawcy musi być skrzywdzenie dziecka, często traktuje on przemoc instrumentalnie, jako środek do osiągnięcia zamierzonego celu (np. wychowawczego).

O przemocy fizycznej mówimy nie tylko wtedy, gdy dziecko dozna faktycznego uszkodzenia ciała, lecz także wtedy, gdy istnieje duże ryzyko, że dane działanie mogłoby je spowodować.

Definicje przemocy kładą nacisk na to, że problem dotyczy przede wszystkim relacji dziecka z rodzicami, bądź osobami, które są za nie odpowiedzialne lub mają nad nimi władzę. Najczęściej dotyczy to rodziców, opiekunów lub nauczycieli.

(Na podstawie: Wójcik, Sz.,(2012) Przemoc fizyczna wobec dzieci, w: *Dziecko krzywdzone*, nr 2(39))

Krzywdzenie psychiczne to przewlekła, nie fizyczna, szkodliwa interakcja pomiędzy dzieckiem a opiekunem, obejmująca zarówno działania, jak i zaniechania.

(Na podstawie: Glaser D., (2011) Jak sobie radzić z problemem krzywdzenia i zaniedbywania emocjonalnego, w: *Dziecko krzywdzone*, nr 4(37))

Krzywdzenie seksualne dziecka to włączanie dziecka w aktywność seksualną, której nie jest ono w stanie w pełni zrozumieć i udzielić na nią świadomej zgody i/lub na którą nie jest dojrzałe rozwojowo i nie może zgodzić się w ważny prawnie sposób i/lub która jest niezgodna z normami prawnymi lub obyczajowymi danego społeczeństwa. Z wykorzystaniem seksualnym mamy do czynienia, gdy taka aktywność wystąpi między dzieckiem a dorosłym lub dzieckiem a innym dzieckiem, jeśli te osoby ze względu na wiek bądź stopień rozwoju pozostają w relacji opieki, zależności, władzy. Celem takiej aktywności jest zaspokojenie potrzeb innej osoby.

(WHO 1999)

(Na podstawie: Sajkowska M., (2002) Wykorzystywanie seksualne dzieci. Ustalenia terminologiczne, skala zjawiska, oblicza problemu społecznego, w: *Dziecko krzywdzone*, 1)

Prawna definicja wykorzystywania seksualnego małoletniego wynika z zakresu artykułów w XXV rozdziale Kodeksu karnego. Są to artykuły: 197 kk (zgwałcenie), 199 kk (obcowanie płciowe lub inna czynność seksualna z nadużyciem stosunku zależności na szkodę małoletniego), 200 kk (obcowanie płciowe z osobą poniżej lat 15), 201 kk (kazirodztwo), 202 kk (angażowanie małoletniego do tworzenia materiałów pornograficznych, posiadanie oraz rozpowszechnianie takich materiałów, a także prezentowanie małoletniemu treści pornograficznych), 203 kk (przymuszanie do uprawiania prostytucji) oraz 204 kk (stręczycielstwo, kuplerstwo, sutenerstwo z udziałem osoby małoletniej). W definicjach prawnych szczególnie istotnym elementem jest dopuszczalna granica wieku w kontaktach seksualnych (age of consent). Ta granica wieku wynosi 14 do 16 lat, w Polsce jest ustalona na 15 lat (art. 200 kk).

(Na podstawie: Włodarczyk J., Sajkowska M., (2013), Wykorzystywanie seksualne dzieci. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy problemu przemocy wobec dzieci, w: *Dziecko krzywdzone*, Vol.12, nr 3)

Zaniedbywanie to niezaspokajanie podstawowych potrzeb dziecka zarówno fizycznych, jak i psychicznych, zakłócające jego prawidłowy rozwój.

Dane statystyczne obrazujące problem krzywdzenia, zwracając uwagę, że nie w pełni oddają one nasilenie zjawiska (odwołanie się do badań z 2012 r. wskazujących, że 21% dzieci doświadczyło przemocy fizycznej, 22% psychicznej i 12% seksualnej);

Wszystkie rodzaje krzywdzenia powodują cierpienie fizyczne lub psychiczne oraz zakłócenia w rozwoju i funkcjonowaniu dziecka na różnych etapach życia.

Ochrona dzieci przed krzywdzeniem przez osoby dorosłe - często najbliższe dziecku - **jest obowiązkiem prawnym i moralnym wszystkich osób**, które mają z nimi kontakt, zwłaszcza tych, które na co dzień mają możliwość obserwacji ich reakcji i zachowań, mogących świadczyć o doświadczaniu krzywdy.

Formy krzywdzenia dzieci:

Przemoc fizyczna może być aktem jednorazowym lub powtarzającym się, do niej zaliczane są wszystkie kary cielesne, włącznie z zabronionymi prawnie klapsami, bicie ręką, pasem i innymi przedmiotami, bicie po twarzy, głowie i ciele dziecka, popychanie, szarpanie, przytrzymywanie, wiązanie, wykręcanie rąk, fizyczne zmuszanie do jedzenia, parzenie gorącą wodą, papierosami, ciągnięcie za uszy, włosy.

- Diagnoza objawów przemocy fizycznej leży w kompetencjach lekarza, pewne symptomy można jednak obserwować w codziennym kontakcie z dzieckiem i powinny one być sygnałem do wnikliwej dalszej obserwacji i oraz konsultacji medycznej. Specyficzne objawy obserwowane na ciele dziecka to pręgi na plecach, nogach i rękach, pęknięcia skóry, pęknięcia skóry, strupy w miejscach przyczepu małżowin usznych do czaszki, krwawe wylewy do obu gałek ocznych, ślady od przypalania papierosem przypominające ślady po ospie, zasinienia na ciele dziecka, szczególnie takie, kiedy jeden ślad pokrywa się z drugim, są one liczne, wszystkie są na różnym etapie gojenia, ślady odbitej dłoni odbitej na ciele dziecka, krwawe sine ślady na podszewkach stóp.

Krzywdzenie psychiczne (emocjonalne) to straszenie, poniżanie, deprecjonowanie, lekceważenie, krytykowanie, dyskryminowanie, porównywanie z innymi dziećmi, stawianie wymagań nieadekwatnych do możliwości dziecka, emocjonalne dystansowanie się i odrzucanie, obwinianie, oczernianie, wikłanie w problemy dorosłych, emocjonalne uzależnianie, ograniczanie nadopiekuńcza postawą swobodnego rozwoju;

Krzywdzenie seksualne to działania bez kontaktu fizycznego (eksponowanie genitaliów i oglądactwo, prowadzenie rozmów o treści seksualnej nieadekwatnej do wieku dziecka, prezentowanie materiałów pornograficznych – zdjęć, filmów, rysunków), lub z kontaktem fizycznym (pobudzanie intymnych części ciała dziecka ręką, przedmiotami, skłanianie dziecka do podobnych zachowań seksualnych wobec dorosłego, kontakty oralno-genitalne, stosunki udowe, penetracja seksualna ręką, członkiem, przyrządem) oraz wykorzystanie seksualne dziecka do celów komercyjnych jak prostytutka dziecięca, pornografia;

Zaniedbywanie to niezapewnianie dziecku bezpieczeństwa, stabilizacji i odpowiednich warunków sprzyjających rozwojowi fizycznemu, poznawczemu, społeczno-emocjonalnemu i psychoseksualnemu (brak stosownego i bezpiecznego, schronienia, opieki, odżywiania, opieki medycznej podstawowej i specjalistycznej, szczepień, dostępu do edukacji, posyłania do szkoły, zabezpieczania książek i pomocy szkolnych, umożliwiania kontaktów społecznych, dbałości o bezpieczeństwo fizyczne i emocjonalne).

- typowe jest współwystępowanie ze sobą różnych rodzajów krzywdzenia;
- psychologiczne objawy krzywdzenia są niespecyficzne, ich obraz zależy od osoby sprawcy krzywdzenia, jego roli w życiu dziecka, wsparcia od innych osób w rodzinie i dalszym otoczeniu, czasu trwania krzywdzenia, wieku dziecka, rodzajów i form krzywdzenia;
- konsekwencje przemocy pojawiać się mogą bezpośrednio po urazowym doświadczeniu lub w okresie późniejszym, niejednokrotnie w kolejnych fazach rozwojowych lub etapach życia, mogą

dotyczyć wszystkich sfer życia – fizycznej, poznawczej, społeczno-emocjonalnej i psychoseksualnej;

- umiejętność rozpoznawania u dzieci symptomów wskazujących na doświadczenie krzywdzenia jest konieczna, by ochronić je przed przemocą i zaniedbaniem

Myśli, uczucia, zachowania i psychosomatyka charakterystyczne dla dzieci krzywdzonych :

Myśli - jestem zły, brudny, winny, nic nie wart, zasługuję na to, nic mi się nie udaje, nikt mnie nie rozumie, nikt mi nie uwierzy, wszyscy mają lepiej, świat tak wygląda, nic się nie może zmienić, nikt mi nie pomoże, dorośli są źli, nie mogę im ufać, sprawca mnie nienawidzi/kocha mnie, jestem dla niego wyjątkowy, zależy mu na mnie, nikt nie może się o tym dowiedzieć, bo mam umrzeć, tata pójdzie do więzienia, ja do domu dziecka i inne.

Uczucia - jako osiowe w przypadkach doświadczanej przez dziecko krzywdy to strach, lęk, wstyd, poczucie winy i niska samoocena, oraz poczucie osamotnienia, niezrozumienia, bezradności, bezsilności, smutek, rozpacz, nienawiść, miłość, obrzydzenie i inne.

Zachowania znaczące - regres w rozwoju i funkcjonowaniu, izolowanie się od otoczenia, wycofanie się z wcześniejszych aktywności, apatia, unikanie kontaktów z rówieśnikami, agresja i autoagresja oraz inne zachowania autodestrukcyjne (samookaleczenia, próby S, zaburzenia odżywiania, uzależnienia, prostytutka dziecięca, wchodzenie w sytuacje ryzykowne), przestępczość, erotyzacja zachowań w relacjach z rówieśnikami i osobami dorosłymi, wiedza na tematy seksualne nieadekwatna do wieku dziecka, nasilona masturbacja nieadekwatna do fazy rozwojowej, nadreaktywność i inne.

Psychosomatyka - pojawić się mogą bardzo zróżnicowane objawy jak bóle głowy, brzucha, bóle wędrujące niejasnego pochodzenia, moczenie, zanieczyszczanie, wysypki i inne zmiany na skórze, wypadanie włosów, zaburzenia snu, zahamowanie rozwoju fizycznego, spadek wagi ciała, czynności natrętne, fobie, choroby o nieustalonej etiologii.

- znajomość najczęściej pojawiających się u dziecka myśli i uczuć pozwala lepiej rozumieć jego zachowania, funkcjonowanie oraz trudności, problemy;
- nie u wszystkich dzieci, które doświadczyły krzywdzenia widoczne są wymienione objawy, mogą one pojawiać się w późniejszym czasie, mieć różną formę i różny stopień nasilenia;
- na poziomie myśli i uczuć dziecka często widoczna jest ich ambiwalencja, a na poziomie zachowań ich zmienność;
- występowanie pojedynczego objawu na ogół nie jest dowodem na to, że dziecko doświadczyło krzywdzenia. Jeżeli jednak symptom powtarza się lub nasila, bądź kilka objawów ze sobą współwystępuje, prawdopodobieństwo, że mamy do czynienia z przemocą wobec dziecka zdecydowanie wzrasta

Czynniki ryzyka krzywdzenia dzieci

Kategorie czynników ryzyka

- sytuacja społeczna rodziny, cechy środowiska, w którym funkcjonuje;
- cechy charakteryzujące funkcjonowanie systemu rodzinnego;
- cechy związane z funkcjonowaniem dziecka.

Czynniki środowiskowe

- izolacja społeczna;
- deprywacja społeczna i ubóstwo;
- przemoc, patologia w środowisku zamieszkania rodziny.

Czynniki związane z rodziną dziecka

- samotne rodzicielstwo;

- niespokrewnieni dorośli;
- rodziny zastępcze;
- inne dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych;
- zakłócenia w funkcjonowaniu rodziców;
- doświadczenie przez rodziców przemocy;
- przemoc wobec innych członków rodziny;
- wynikające z cech rodzica krzywdzącego.

Czynniki związane z dzieckiem

- okoliczności dotyczące narodzin;
- niepełnosprawność dziecka (fizyczna lub intelektualna);
- przewlekłe choroby;
- specyficzne cechy, zachowania dziecka sprawiające problemy (np. ADHD, zakłócenia w funkcjonowaniu społeczno-emocjonalnym).

Niespecyficzne objawy krzywdzenia dzieci

Obrażenia fizyczne:

- zasinienia i otarcia naskórka,
- zadrapania,
- oparzenia,
- złamania kości,
- urazy głowy,
- urazy narządów wewnętrznych.

Objawy psychosomatyczne:

- bóle głowy,
- bóle brzucha i dolegliwości ze strony układu pokarmowego,
- wtórne zaburzenia kontroli czynności fizjologicznych (moczenie, zanieczyszczanie się),
- zmiany skórne,
- utrata włosów,
- drżenie kończyn,
- nadmierna potliwość,
- zaburzenia snu,
- zaburzenia łaknienia,
- spowolnienie i zahamowanie w rozwoju fizycznym,
- choroby somatyczne o nieustalonej etiologii.

Zaburzenia emocjonalne i zaburzenia zachowania:

- zmiana dotychczasowego sposobu funkcjonowania dziecka,
- zaburzenia nastroju,
- lęki i fobie,
- zakłócenia w zakresie samooceny,
- cechy nadpobudliwości psychoruchowej,
- trudności w koncentracji uwagi,
- zahamowanie lub regres w rozwoju poznawczym,
- izolacja od otoczenia, wycofanie z kontaktów społecznych,
- zmiany w relacjach z osobami bliskim,
- zachowania agresywne wobec innych osób, przedmiotów,
- zachowania autodestrukcyjne.
- pierwsze kontakty seksualne.

Problem tzw. „rodzica niekrzywdzącego” w rodzinie przemocowej/kazirodczej

„Rodzic niekrzywdzący” często:

- nie jest sprawcą przemocy fizycznej wobec dziecka,
- ukrywa problem przemocy w rodzinie,
- jest bierny wobec problemu,
- chroni sprawcę.

Przyczyny ukrywania problemu i biernej postawy:

- zależność ekonomiczna od sprawcy,
- zależność emocjonalna od sprawcy,
- wzorzec rodziny patriarchalnej w rodzinie generacyjnej,
- doświadczenie przemocy w rodzinie generacyjnej,
- cechy osobowości bierno-zależnej,
- negatywne doświadczenia związane z poszukiwaniem wsparcia, pomocy poza rodziną,
- brak wsparcia w rodzinie generacyjnej,
- lęk przed konsekwencjami ujawnienia problemu,
- lęk przed stygmatyzacją, naznaczeniem społecznym,
- poczucie zagrożenia ze strony sprawcy,
- lęk przed rozpadem rodziny,
- stereotypy społeczne dotyczące roli kobiety i matki,
- stereotypowe rozumienie potrzeb dziecka,
- ochrona własnego pozytywnego wizerunku jako rodzica, partnera seksualnego,
- inne.

Mechanizmy obronne stosowane przez „rodzica niekrzywdzącego”:

- racjonalizacja,
- zaprzeczanie,
- bagatelizowanie,
- minimalizowanie,
- wyparcie,
- odcięcie,
- eksternalizacja i splitting.

Rozmowa z dzieckiem

Czynniki utrudniające dziecku ujawnienie krzywdzenia:

- obawa, że nikt nie będzie w stanie pomóc rodzinie,
- przekonanie, że kolejna nieudana interwencja nasili przemoc,
- wstyd przed otoczeniem, stygmatyzacją,
- obawa o poniesienie przez rodzinę negatywnych konsekwencji (rozpad rodziny, utrata pracy i środków do życia, umieszczenie dzieci w placówce),
- ambiwalencja uczuć wobec sprawcy krzywdzenia,
- myślenie życzeniowe „że wszystko się ułoży”,
- przejęcie odpowiedzialności za agresję sprawcy przemocy i zmianę jego postawy.

Zalecenia sprzyjające budowaniu pozytywnej relacji z dzieckiem

W kontakcie z dzieckiem należy postarać się przestrzegać następujących zasad:

- jak najczęściej zwracaj się do dziecka używając jego imienia, staraj się używać formy, którą ono lubi;
- postaraj się stworzyć bezpieczną atmosferę, okazując dziecku akceptację;
- mów powoli, wyraźnie, spokojnym głosem;
- posługuj się prostym, zrozumiałym dla dziecka językiem;
- często wyrażaj swoje zainteresowanie dzieckiem gestem (kiwanie głową) lub werbalnie „mhm”);
- okaż dziecku, że jest partnerem w rozmowie, powiedz, że to co mówi jest ważne;
- zachowuj stosowny kontakt wzrokowy, bez nadmiernego, nieustannego obserwowania dziecka;
- przerywaj dziecku wypowiedź tylko wtedy, kiedy jest to konieczne;
- pytaj dziecko, kiedy nie zrozumiesz jego wypowiedzi;
- kiedy dziecko dłuższy czas nie odpowiada na pytanie spróbuj je przeformułować;
- doceniaj wysiłek dziecka mówiącego o trudnych doświadczeniach urazowych, ale nie chwal za konkretne odpowiedzi, nie obiecuj nagrody;
- powiedz dziecku, jeżeli zachodzi taka potrzeba, że zdajesz sobie sprawę z jego niepokoju i podkreśl zasadność jego uczucia;
- kiedy dziecko nakłaniane jest do mówienia o sobie samym, wykaż gotowość do ujawnienia drobnego szczegółu swojej prywatności, aby stać się dla małego rozmówcy osobą bardziej realną, bliższą (np. pytając o zwierzęta powiedz jakie ty miałeś zwierzątko w swoim dzieciństwie, lub jakie masz teraz).

W kontakcie z dzieckiem należy unikać następujących błędów:

- nie przekraczaj przestrzeni fizycznej dziecka, pozostań w bezpiecznej dla niego odległości;
- nie pośpieszaj dziecka, dawaj mu czas do zastanowienia się nad odpowiedziami;
- nie oceniaj dziecka i jego wypowiedzi;
- nie reaguj zdziwieniem na wypowiedzi dziecka, nawet kiedy są dla ciebie szokujące;
- nie komentuj opisywanych przez dziecko sytuacji zgodnie z wyobrażeniami dorosłych (np. „to było niebezpieczne dla ciebie...to musiało być dla ciebie przerażające”);
- nie zmuszaj dziecka do odpowiedzi mówiąc, że powinno coś wiedzieć lub pamiętać;
- nie składaj dziecku obietnic bez pokrycia;
- nie pytaj dziecka, czy sprawca jego krzywdy powinien być ukarany i w jaki sposób;
- nie oceniaj osób bliskich dziecku;
- nie wpadaj w panikę, kiedy dziecko uzewnętrznia swoje negatywne emocje, np. kiedy płacze, powiedz, że rozumiesz jego reakcję;
- nie mów dziecku „nie płacz”, „nie denerwuj się”;
- nie zmuszaj dziecka do odpowiedzi, nie naciskaj.

Zalecenia dotyczące prowadzenia rozmowy z dzieckiem krzywdzonym

Zachowania pożądane:

- zwracaj się do dziecka tonem adekwatnym do jego stanu emocjonalnego,
- obserwuj, czy jesteś przez dziecko rozumiany,
- zaczynaj od pytań łatwiejszych,
- zwracaj uwagę, aby jedno pytanie zawierało tylko jedną kwestię wymagającą wyjaśnienia,
- daj dziecku czas na zastanowienie się nad odpowiedzią,
- używaj prostych konstrukcji gramatycznych, adekwatnych do możliwości rozwojowych dziecka,

- formułuj krótkie pytania,
- używaj w pytaniach strony czynnej, unikając strony biernej,
- używaj nazw własnych i imion, unikając zaimków,
- używaj prostego słownictwa,
- wyjaśniaj z dzieckiem znaczenia używanych przez nie określeń,
- przed zadaniem pytania wymagającego od dziecka szczególnej wiedzy, upewnij się, czy jest ona wystarczająca do udzielenia odpowiedzi.

Zachowania niepożądane:

- nie przeskakuj z tematu na temat,
- nie zadawaj na raz więcej niż jednego pytania,
- unikaj gestykulacji i nasilonej mimiki twarzy,
- nie używaj zaprzeczeń,
- unikaj określeń niejasnych, wieloznacznych (np. „te rzeczy”, „takie zachowania”),
- unikaj terminów hierarchicznych,
- unikaj określeń, które zmieniają swoje znaczenie w zależności od miejsca i czasu,
- unikaj pracując z małymi dziećmi terminów określających wzajemne relacje, zależności (np. więcej, mniej, szybciej),
- nie zapomnij na zakończenie zapytać dziecka, czy chce coś jeszcze powiedzieć.

Warunki i zasady kontaktu z dzieckiem krzywdzonym:

- miejsce: stwarzające poczucie bezpieczeństwa, sprzyjające otwartości – takie, w którym nie przebywają inne dzieci i osoby dorosłe, gdzie rozmowa nie będzie przerywana telefonami i wejściem innych osób; wyposażenie powinno stwarzać warunki komfortu dzięki wygodnemu miejscu do siedzenia, ogólnemu wystrojowi, np. w gabinecie psychologa/pedagoga;
- czas i termin: czas, kiedy dziecko nie jest zaabsorbowane innymi ważnymi lub szczególnie atrakcyjnymi zajęciami, gdy nie jest nadmiernie zmęczone; trzeba jednak pamiętać, że niezbędne jest kontynuowanie rozmowy z dzieckiem, jeżeli samo ją zainicjowało;
- narzędzia i materiały: w przypadku dzieci do 10. roku życia niezbędne są kredki, papier, lalki lub maskotki, zawsze przydatna jest woda do picia i chusteczki higieniczne;
- przygotowanie się profesjonalisty: przywołanie wiedzy teoretycznej dotyczącej problemu dziecka krzywdzonego, skonsultowanie swoich podejrzeń z innym profesjonalistą lub osobą zaufaną, określenie ogólnego zakresu i planu pytań, przygotowanie potrzebnych materiałów i pomocy do pracy z dzieckiem, skonfrontowanie się z własnymi ograniczeniami merytorycznymi i emocjonalnymi, odwołanie się do własnych zasobów i pozytywnych doświadczeń w pracy z dzieckiem;
- zasady kontaktu: stworzenie klimatu zaufania i bezpieczeństwa oraz podmiotowego traktowania poprzez oswojenie dziecka z pomieszczeniem, zezwolenie mu na wybranie najbardziej komfortowego dla niego miejsca, używanie imienia dziecka w rozmowie, mówienie spokojnym głosem, bez nadmiernej gestykulacji i mimiki, obserwowanie reakcji i emocji dziecka, nazywanie ich, akceptowanie i dawanie na nie przyzwolenia, zachęcanie do otwartości przez okazywanie akceptacji, zainteresowania i zrozumienia oraz gotowości do pomocy (ale nieskładanie deklaracji bez pokrycia), unikanie ocen dziecka i jego wypowiedzi oraz ocen innych osób, w tym osoby, która mogła być sprawcą krzywdzenia, unikanie nadawania szczególnego znaczenia opisywanym przez dziecko przeżyciom (np. to straszne, okropne), nieprzerywanie dziecku wypowiedzi, zadawanie pytań w sytuacjach niezrozumienia jego komunikatów, używanych przez nie określeń, niereagowanie zdziwieniem nawet, kiedy dziecko podaje szokujące dla profesjonalisty treści, unikanie interpretowania wypowiedzi dziecka z perspektywy dorosłej osoby (zwłaszcza w przypadku dzieci w wieku przedszkolnym).

Literatura i materiały dodatkowe

1. Borucka A., Ostaszewski K. (2012), Czynniki i procesy resilience wśród dzieci krzywdzonych, w: „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, nr 3/40, FDDS (FDN) <http://dziekokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/499/366>
2. Broszura (013) *Zachowania seksualne dzieci i młodzieży. Jak je identyfikować i rozumieć? Jak na nie reagować?*, FDDS (FDN) <https://www.edukacja.fdds.pl/?link=13151>
3. Friedrich W.N. (2009), *Bezpośrednie konsekwencje wykorzystywania seksualnego dzieci*, w: „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, nr 4/29, FDDS (FDN)
4. Glaser D. (2003), *Podstawy teoretyczne i pojęciowe dotyczące krzywdzenia psychicznego i zaniechania emocjonalnego dzieci*, w: „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, nr 4., FDDS (FDN)
5. Krzywdzenie dzieci, analiza zjawiska - „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, Vol 11, No 2 (2012)
<http://dziekokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/issue/view/49>
6. Kurs e-learning: „Rozpoznawanie symptomów krzywdzenia dziecka”
<https://www.edukacja.fdds.pl/?link=15661>
7. Pawlak Jordan B., Podlewska J., Zmarzlik J. (2010), *Pomoc dzieciom wykorzystywanym seksualnie*, Poradnik dla pedagogów, nauczycieli i opiekunów, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (dawniej Fundacja Dzieci Niczyje)
<https://www.edukacja.fdds.pl/?link=11155>
8. Pawlak-Jordan B., Podlewska J., Zmarzlik. J. (2010) *Pomoc dzieciom wykorzystywanym seksualnie*, FDDS (FDN) <https://www.edukacja.fdds.pl/?link=11155>
9. Prezentacje multimedialne:
„Problem krzywdzenia dzieci – symptomy, konsekwencje”
<https://www.edukacja.fdds.pl/?link=15651>;
„Rozpoznawanie krzywdzenia dzieci – Rozmowa z dzieckiem”
<https://www.edukacja.fdds.pl/?link=15650>
10. Uławska M. (2007), Czynniki modyfikujące ujawnienie przez dziecko doświadczeń wykorzystywania seksualnego, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, nr 4/21. <http://dziekokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/310/203>
11. Ulotka „Reaguj – to Twój prawny obowiązek” (2017)
<https://www.edukacja.fdds.pl/?link=15903>

DAJEMY
DZIECIOM
SIŁĘ

dawniej
Fundacja
Dzieci
Niczyje

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę ponad 25 lat
pomaga krzywdzonym dzieciom.

Wspieraj nas!

Wpłać darowiznę:

nr konta: 47 1240 6218 1111 0010 2833

lub przekaż swój 1%

KRS 0000 20 44 26

fdds.pl/pomoz